

Skogshistoriska
Tidender

ÅRGÅNG 19
NR 3 · 2013

Utsikt över
ett före detta
hedlandskap

Iréne Gustafson

Vice VD, Lycksele Skogsmuseum och ledamot av Skogshistoriska Sällskapet styrelse

Museinätverket fortsätter att formeras

TROTS DE NU ALLT MÖRKARE DAGARNA är hösten fylld av förhoppningar. Jag tänker då i första hand på utvecklingen i Museinätverket Skog & Trä, Skogshistoriska Sällskapet och min egen arbetsplats, Skogsmuseet i Lycksele.

MUSEINÄTVERKET SKOG & TRÄ FORTSÄTTER ATT formera sig. Den 24 oktober möts dess medlemmar i Strömsbergs bruk. På agendan står först och främst hur vi på bästa sätt ska kunna utnyttja de möjligheter som skapas när vi nu kopplar ihop oss. Inte minst hur vi ska kunna ta vara minnen och kunskaper som riskerar att för alltid gå förlorade. Det finns många goda tankar i nätverket som vi ska gå vidare med.

EN VIKTIG FRÅGA ÄR OCKSÅ finansieringen. Riksantikvarieämbetet har redan insett att museinätverket är värt att stödja. Självklart hoppas vi också mycket på Skogsriket, regeringens satsning på skogens alla värden.

Men skogsnäringen är stor. Det finns rimligen många – både organisationer och företag – som kan känna ansvar för att stötta dokumentationen av det som under så lång tid beskrivits som "Sveriges ekonomiska bas".

OGH NÅGRA VECKOR INNAN DETTA MÖTE, närmare bestämt den 5 oktober, hoppas jag att många medlemmar i Skogshistoriska Sällskapet och andra intresserade följer med på en exkursion i gränslandet mellan Ångermanland och Lappland. Där rör vi oss i fångstmäns, jägares och samers spår och får se spännande kulturlämningar – men också hur Sveaskog sköter gammal skog idag.

Kort därefter, 9 oktober, arrangeras ett seminarium på Skogsmuseet om drivningsteknik, där dagens problem och morgondagens möjligheter i historiskt perspektiv ska diskuteras av forskare, entreprenörer och personalansvariga i skogsföretag.

NÄSTA ÅR ÄR SVERIGE VÄRDLAND FÖR Nordisk skogshistorisk konferens som årligen arrangerats sedan 1994 med representanter för de fem nordiska länderna. Syftet är att utbyta kunskaper, erfarenheter och knyta de skogshistoriska sällskapen och skogliga museerna närmare varandra.

Konferensen nästa år arrangeras av Skogshistoriska Sällskapet och Skogsmuseet i Lycksele. Temat kretsar kring skog och samer och hur skogen alltid haft stor betydelse för människorna i Sápmi – det väldiga område som täcker de norra delarna av Norge, Sverige, Finland och delar av Ryssland. Redan nu kan sägas att det blir ett intressant program. Det anknyter också till Umeå som är Europas kulturhuvudstad 2014, med aktiviteter som under hela året knyter an till samernas åtta årstider.

Skogshistoriska Sällskapet

- Tar vara på kunskaper om skogens historia som finns hos skogsägare och de som har – eller har haft – sin verksamhet i skogen.
- Visar på skogens betydelse i historien och hur man kan dra lärdom av tidigare erfarenheter.
- Lyfter fram de kulturhistoriska värdena i skogen och arbetar för att lämningar från tidigare brukande bevaras och sköts.
- Bidrar till att föra in skogshistoriska aspekter i beslut som berör dagens skogar och skogspolitik.
- Stimulerar skogshistorisk forskning.

Välkommen som medlem!

Som medlem får du tidningen Skogshistoriska Tidender fyra gånger per år samt Årsskriften som kommer ut kring nyår. Du är också välkommen att delta i de exkursioner som varje år arrangeras på skogshistoriskt intressanta platser i landet. Årsavgift 270:–. (Studierande 100:– och familjer 350:–)

Anmäl dig via hemsidan. Eller kontakta Skogshistoriska Sällskapets kassör Bengt Stenerås på telefon 0511-167 88, 0703-91 67 88 alternativt e-post: bengt.steneras@swipnet.se. Du kan också betala årsavgiften direkt på pg 480 61 67-5. Ange namn, adress och "Ny medlem". www.skogshistoria.se

Styrelse

Hans-Jöran Hildingsson, ordförande
031-335 66 31, 0706-83 61 19 hans-joran.hildingsson@skogssallskapet.se

Erik Valinger, vice ordförande
090-786 83 35, 073-066 99 83, erik.valinger@slu.se

Christer Sundquist, sekreterare
0240-127 56, 0706-35 00 63, christer.sundquist@telia.com

Bengt Stenerås, kassör, Tullportagatan 9, 532 30 Skara,
0511-167 88, 0703-91 67 88, bengt.steneras@swipnet.se

Lars Klingström, redaktör
070-523 51 70, lars@klingstrom.net

Iréne Gustafson
0950-177 42, 070-603 80 39, irene.gustafson@lycksele.se

Jan Sandström
08-656 23 08, 070-603 98 11, jan.g.sandstrom@telia.com

Regionala kontaktpersoner

Eje Andersson	Luleå	0706-88 10 01	eje.andersson47@gmail.com
Gunnar Andersson	Umeå	0705-94 42 61	ann-britt.andersson@mariehem.net
Björn Andrén	Örnsköldsvik	0706-02 77 11	bjorn.andren@telia.com
Ulf Viklund	Holmsund	0705-43 55 34	ulf.vi@telia.com
Per Persson	Bergeforsen	0703-11 83 05	alaper@telia.com
Gösta Edholm	Bollnäs	0703-96 41 60	gosta.edholm@telia.com
Rune Dehlén	Orsa	0730-77 00 23	rune.dehlen@telia.com
Lars-Olof Österström	Mora	0706-34 34 63	lars-olof@finngarden.se
Bo-Göte Jordansson	Karlstad	0706-49 60 43	bo-gote.jordansson@telia.com
Gustav Fredriksson	Bräkne-Hoby	0705-18 67 24	gustavfredriksson@telia.com
Anders Söderlund	Ljungskile	0703-14 16 44	anfasterodgard@telia.com
Dag Kihlblom	Jönköping	0706-23 41 81	dag.kihlblom@bredband.net
Carl-Gustaf Liderfelt	Eksjö	0702-93 03 76	cg.liderfelt@gmail.com
Sven Sjunnesson	Broby	0706-43 86 81	sven.sjunnesson@telia.com

Skogshistoriska Tidender

Medlemstidning för Skogshistoriska Sällskapet.
Utkommer med 4 nummer per år. ISSN 1401-9481

Redaktion: Lars Klingström och Hans-Jöran Hildingsson
Omslagsbild: Utsikt från Hunsberget i Vrå över vad som vid 1900-talets början var ett helt trädöst hedlandskap. Längst ner i bilden åter deltagarna i Skogshistoriska Sällskapets exkursion lunch. Foto: Roger Andersson

Kontaktadresser: Se ovan
Upplaga: 1 300
Layout/original: Energi Reklambyrå AB
Tryck: DanagårdLiTHO

Noterat

Adaptiv skogsskötsel

Bönder har i alla tider ägnat sig åt adaptiv skötsel. Man har odlat, lyckats eller misslyckats och nästa är dragit lärdom av erfarenheterna. Men i skogen är det svårare på grund av de långa tidsperspektiven. Nu kommer hjälp från forskarna.

– ett nytt begrepp med urgamla anor

Tomas Lundmark ser adaptiv skogsskötsel som ett sätt för skogsägare att snabbare få återkoppling på sina idéer.

Skogsägare som vill prova nya idéer ska kunna göra det med vetenskapligt stöd och snabbare få svar om de fungerar.

Adaptiv skogsskötsel innebär att anpassa sättet att sköta skogen i enlighet med utfallet. Men skogen växer så långsamt att det oftast är barn och barnbarn som får skörda frukterna av odlingsarbetet – och då är kopplingen mellan åtgärd och utfall oftast förlorad.

Det är de båda SLU-professorerna Tomas Lundmark och Stig Larsson som är arkitekterna bakom begreppet adaptiv skogsskötsel.

– Skogsbruk är ett trögroligt system. Det

har bedrivits skogsforskning i Sverige i drygt hundra år men det tar oftast väldigt lång tid innan forskningsresultaten får genomslag i det praktiska skogsbruket, konstaterar Tomas Lundmark.

De principer som Tomas och Stig kom fram till befanns så intressanta att regeringen nu gett Skogsstyrelsen uppdraget att ta fram en modell för hur de ska kunna tillämpas i praktiskt skogsbruk.

– Man kan säga att det blir ett mellanting mellan experimentell forskning och praktisk tillämpning. Forskningen flyttar ut i det

praktiska skogsbruket och analyserar data med vetenskapliga metoder. Skogsägarna får tillgång till avancerad forskarkompetens som följer utfallet i deras skogar.

Han konstaterar också att avvägningen mellan ekosystemtjänsterna virkesproduktion, biologisk mångfald och sociala värden hittills setts som ett nollsummespel.

– Adaptiv skogsskötsel är istället ett mer-av-allt-koncept. Varje ekosystemtjänst ska kunna göras större – utan att det går ut över någon av de andra.

Sverige bör satsa på fler vilda djur

– Våra viltstammar är rikare än någonsin under historisk tid och fiskstammarna har svarat positivt på regleringar. Men ett långsiktigt hållbart nyttjande av vilt- och fiskresursen kräver en mängd förändringar, inte minst i attityder.

Det skrev fem SLU-forskare i en debattartikel i Svenska Dagbladet den 15 september.

– Ett långsiktigt hållbart nyttjande av vilt- och fiskresursen kräver en mängd förändringar, inte minst i attityder, flankerat av tillämpbar forskning och en adaptiv förvaltning. Det finns stora möjligheter att skapa ett vildare Sverige med en rik mångfald av såväl livs- som nyttjandeformer, skriver de fem; Carl-Gustaf Thulin, Anne-Marie Dalin, Lars Edenius, Petter Kjellander och Magnus Appelberg.

Hjälptill till att rädda askarna!

De senaste tio åren har askskottsjukan spridit sig snabbt i landet. Nu värdjar Skogforsk och SLU om allmänhetens hjälp att samla in ympkvistar för att försöka bevara asken i Sverige. Man behöver både kvistar från helt friska askar och sådana med lätta skador och som vuxit i närheten av mycket sjuka träd. Ymparna ska samlas i en genbank och analyseras för att öka kunskapen om varför vissa askar har bättre motståndskraft mot askskottsjukan än andra.

Mer info: Michelle Cleary, SLU, Uppsala michelle.cleary@slu.se
Lars-Göran Stener, Skogforsk, Ekebo lars-goran.stener@skogforsk.se

Tidenders museiuppslag blev broschyr

Uppslaget om det nya museinätverket Skog & Trä i förra numret av Tidender blev så uppskattat av museerna att man direkt beställde särtryck för att använda i sin marknadsföring.

Religiösa ledare och biologisk mångfald

Ledare inom de stora världsreligionerna kan spela en viktig roll för att bevara biologisk mångfald. En ny studie utförd av ekologer vid SLU och i Australien pekar på att om världens religiösa ledare vill åstadkomma en förändring har de bra förutsättningar att nå ut med budskapen.

Religioner strävar efter det moraliskt goda och har i sekler lett människor utifrån vad som är rätt och fel, säger Grzegorz Mikusinski, en av forskarna i gruppen. Vi tror att medlemmar i religiösa församlingar kan implementera en bevarandeprogram både i sin dagliga verksamhet och i politiska aktiviteter.

Boxholms Bruk:

Föregångare inom skogs-trädsförädling

Lars Kardell berättar om de slagghögar som man funnit mitt inne i skogen och som avslöjar att järnhanteringen i Boxholmsskogarna är betydligt äldre än bruket. Där finns också något så unikt som en aldrig utrivnen mila.

Namnet Boxholm är för många synonymt med välskötta skogar. Det var dessa som lockade ett fyrtiotal deltagare till Skogshistoriska Sällskapets exkursion den fjärde juni. Plus förstås att få höra före skogvaktaren Sten Nordquist och professor emeritus Lars Kardell berätta om deras intressanta nutidshistoria.

TEXT OCH FOTO LARS KLINGSTRÖM

» **DET BLEV EN MYCKET** intressant dag i dessa kunniga herrars sällskap. Boxholmsbolaget anammade redan i början av 1940-talet de tankar som då började göra sig gällande att via skogs-trädsförädling kunna höja virkesproduktionen.

– Jag hade förmånen att få vara med från allra första början, berättade Sten Nordquist.

Året var 1942 när han som 17-årig praktikant tillsammans med en likåldrig kamrat blev kallad till skogskontoret där de togs emot av forstmästaren Gustaf Visén.

– Han gjorde klart för oss att det var nu som förädlingsarbetet skulle börja. 'Kom ihåg, sa han, att ni är pionjärer i ett mycket viktigt arbete, men som jag tror att ni klarar. Ett arbete som kan komma att få utomordentligt stor betydelse för den svenska skogen'.

Det arbetet bestod i att de båda ynglingarna skulle plocka kott i särskilt utvalda, så kallade

elitstammar. Det var högresta, smalkroniga tallar* av en typ som finns just södra Östergötlands och nordöstra Smålands skogar.

– Vi var ju unga och ambitiösa och kände oss utan tvekan väldigt viktiga att få vara med om detta, säger Sten. Men nog blev det ett rätt vådligt äventyr denna marsdag för 71 år sedan – men som dock slutade lyckligt.

EXKURSIONSDELTAGARNA FICK TA DEL av Stens berättelse på plats, invid elitstam nr 1, en jättelik 160-åring som ännu står kvar. Dock håller vi inne med att berätta hur det gick till när den skattades på kottar för första gången. I Skogshistoriska Sällskapets årsskrift som kommer ut i december, publicerar vi ett utdrag ur Stens egen bok om Boxholms skogar där han beskriver den här minnesvärda dagen.

Att avkomman från de här elitstammarna också växte upp till vackra träd framgick tydligt

vid en annan exkursionspunkt. I beståndet växte höga, raka tallar med smala kronor.

– Men tyvärr finns inte någon tillräckligt bra dokumentation om det här beståndet för att vi ska kunna dra några slutsatser om utfallet, sade Lars Kardell.

Med flera hundra försöksytor på "sitt samvete" vet han att det närmast är ett generellt problem.

Också Lars Kardell gjorde tidiga lärospån i boxholmsskogarna. Som skogistudent praktiserade han där och passade på att lägga ut flera försöksytor, som nu med viss möda kunde återfinnas. Men på grund av att gränsstolpar försvunnit går det inte längre att dra några säkra slutsatser av dem.

MER HANDFAST FRAMGICK DÄREMOT hur lyckad en självföryngring kan bli. Sten Nordquist hade noterat hur effektivt naturen skötte föryng-

Sten Nordquist invid elitstam nr 1, en 160-årig jättetall som han hade en vådlig närkontakt med en frostig marsdag 1942.

Exkursionen i Boxholm arrangerades i samarbete med Boxholms Skogar AB under medverkan av VD, Eric Carpholm samt skogvaktarna Peter Wallin och Peter Samuelsson.

Hans Carlander, före detta VD i Boxholms Skogar AB, ledde exkursionen genom de ytterst välskötta skogarna.

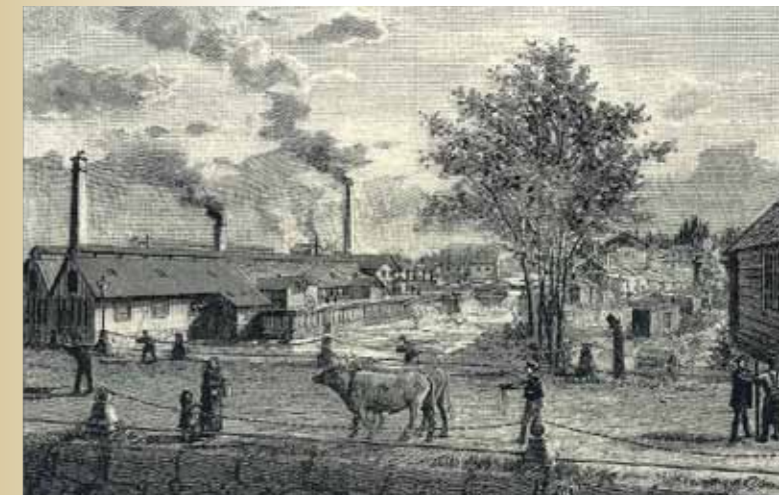
ringen i ett bestånd som skadats i de svåra novemberstormarna 1969. I stormluckorna fanns ett tätt uppslag av plantor och han insåg att det borde gå att förlita sig på naturlig föryngring på de här markerna.

– Men det krävdes ett rejält övertalningsarbete på bolagskontoret innan jag fick lov att göra det, berättade han. Det här var ju under Iggesunds-tiden. Stora hyggen och plantering i glesa förband var legio. Självföryngring fanns inte på kartan ens. Men de ekonomiska fördelarna lockade och jag fick till slut tillstånd att prova.

– När ledningen för Iggesund besökte platsen några år senare, kunde de med egna ögon se det täta uppslaget av plantor – men de valde istället att klanka på hur dyrt det var att ta bort fröträden. Dock fick jag bara några år senare lov att självföryngra ett ännu större hygge. Så något intryck tog man ändå.

Idag står här en vacker 35-årig tallskog som med råge uppfyller alla krav på god återväxt.

OM DEN PROGRESSIVA SKÖTSELN av Boxholms skogar kan mycket mer sägas. I Skogshistoriska Sällskapets årsskrift 2013 skriver därför Lars Kardell om både försöken – och om vikten av att sköta och dra lärdom av de många försöksytor som lagts ut i de svenska skogarna. Plus att Sten Nordquist berättar om den där marsdagen 1942. ●

Industrierna i Boxholm vid mitten av 1800-talet.

Bocksholm heter det egentligen

Det var malmen från bergslagen i Närke och norra Östergötland och fallen i Svartån som gjorde att ett järnbruk kunde anläggas i Boxholm år 1754. Ortens historia är dock äldre än så.

Äran av att ha gett Boxholm dess något udda namn kan tillskrivas Arvid Gustafsson Stenbock. Denne var sväger till Gustav Vasa som i sitt andra äktenskap var gift med Arvids syster Katarina. Arvid Gustafsson Stenbock var ståthållare i Östergötland med säte på Vadstena slott. På 1580-talet lät han uppföra ett säteri invid Svartån, någon kilometer nedströms den nuvarande tätorten Boxholm. Utgående från sitt adliga efternamn Stenbock, gav han säteriet namnet Bocksholm. Stavnningen kom sedan att förändras till den nuvarande, men uttalet lever lokalt kvar – Boxholm med kort å, alltså inte o, som utsocknes säger. Fortfarande syns också två bockar i Boxholms kommunvapen.

Nästan två sekel senare, år 1754, anlade Bocksholms då nyblivne ägare Gabriel Adolf Ribbing två hamrar vid Stångån strax öster om säteriet. Det finns vare sig järngruvor eller masugnar i trakten varför allt järn måste "importeras". Med största sannolikhet kom det från bergslagen i Lerbäck i södra Närke och Godegård i norra Östergötland och deras talrika gruvor och hyttor.

Järnet drogs på slädar från hyttorna till Askersund. Därifrån skeppades det till Vadstena. Där lagrades det i väntan på vinterföre då det drogs över Östergötlands slätter via Väderstad genom dalstråken i skogslandskapet till Bocksholms hamrar.

1778 köptes Bocksholm av Carl Daniel Burén, vars far var ägare till de båda järnbruken Folkström och Grytgöl i norra Östergötland. Under Buréns ledning utvecklades verksamheten högst betydligt.

Under 1800-talet utvecklades Boxholms bruk till ett verkligt konglomerat

av olika verksamheter – järn och stålverk, skogsbruk, sågverk, dörrtillverkning och mejeri.

Järnvägen som nådde orten 1874 var en vitamininjektion och bruket växte till ett av södra Sveriges mest betydande med valsverk, masugn och egna gruvor i Sörmland. År 1882 lät dåvarande ägaren Pontus Burén ombilda företaget till aktiebolag. Detta förvärvades 1965 av Iggesund. Namnet Boxholms AB levde dock kvar som dotterbolag i Iggesund AB.

Boxholms AB idag

Boxholms AB omstrukturerades radikalt under 1980- och 1990-talen sedan den tidigare ägaren Iggesund AB sålt företaget. Bland annat såldes skogarna, ståltillverkningen och mejeriet. De återstående verksamheterna delades upp i flera bolag.

Boxholms AB är idag en koncern bestående av industriföretagen Sonoform AB, Alvenius Industrier AB och Boxholm Technologies AB samt dotterbolagen Boxholm Invest AB samt Boxholm Förvaltnings AB.

Boxholms Skogar AB

Företaget bildades 1984 sedan det sålts av tidigare ägaren Boxholms AB till Skanska. År 1998 var det dags för nästa ägarskifte då nuvarande ägaren, familjen Gustaf Douglas förvärvade företaget. Boxholms Skogar är idag en av de tio största skogsägarna i Sverige med 32 000 hektar produktiv skogsmark.

Under exkursionen besöktes också grannfastigheten Orravalla. En av de pampiga förstukvisterna lär tidigare ha suttit på gästgiveriet i Mällångstuga.

Skylden satt på Mällångstuga Gästgiveri fram till mitten av 1800-talet.

Mällångstuga i Hälsingland

Livligt besökt gästgiveri mitt i ödemarken

Vid den ödsligt belägna Mällångstuga i västra i Hälsingland finns ingenting som leder tankarna till att där kan ha legat ett livligt frekventerat gästgiveri.

Men denna gamla finnskog ruvar på en historia som är svår att fånga med dagens referenser.

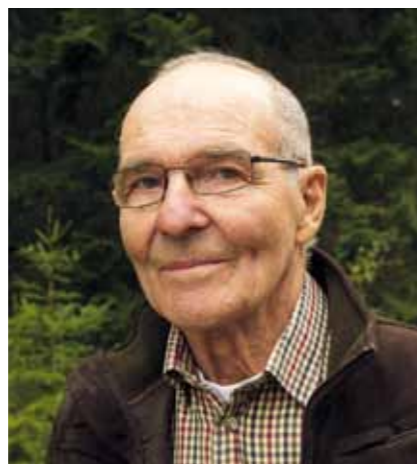
Här hade frusna sjöar och vinterleder en gång samma roll som asfalterade vägar idag har.

TEXT LARS KLINGSTRÖM | FOTO LARS KLINGSTRÖM OCH JOHNNY RÖSTH

» **MÄLLÅNGSTUGA LIGGER PÅ ETT NÄS** i sjön Mällången, några mil söder om Alfta. I de här trakterna slog sig finnar från Savolax i östra Finland ner vid slutet av 1500-talet. De flydde från klubbekriget och de eländiga förhållanden som "lilla istiden" orsakade. Men Mällångstugas historia är betydligt äldre än så.

Det finns uppgifter om att människor bodde här redan på 1300-talet. Och ingenting motsäger att platsen är ännu äldre. Här gick en av de få färdvägarna mellan södra och norra Sverige genom vad som i ordets mest bokstaveliga mening, då måste ha framstått som ändlösa skogar.

En annan färdväg gick från kusten och vidare västerut mot Dalarna och Norge där Nidaros (Trondheim) var en livligt besökt vallfartsort under tidig medeltid.

Göte Rösth är barnfödd i Mällångstuga och har själv minnen av tiden då gården ännu låg i väglöst land.

ORDET FÄRDVÄG HAR NU INTE MER än efterleden gemensamt med dagens "väg". Den tidens vägar var sällan mer än en stig. Och de som färdades gjorde det till fots. Skulle något transporteras handlade det uteslutande om slädföror vintertid då isarna på sjöarna bar. Och då krävdes att det också fanns ställen där man kunde övernatta och vila under den ansträngande färden.

– Det är just som gästgiveri som Mällångstuga först omnämns, berättar Göte Rösth, som är barnfödd på Mällångstuga. Men tyvärr är den tidiga historien dunkel, eftersom alla handlingar som skulle kunna bringa bättre klarhet försvann vid en brand 1733.

Dock finns en sägen om att kung Birger Magnusson i början av 1300-talet lät anlägga rastställen längs pilgrimsleden mot Norge, och ett av dem skulle vara just Mällångstuga

Under första hälften av 1600-talet blev Mällångstuga skattlagt, samtidigt som man fick gästgiverifrihet, vilket innebar skattefrihet.

PÅ 1700-TALET VÄXTE DET OCKSÅ FRAM gruvor och järnbruk i de här skogarna. Vid Dalsfors, belägen vid grannsjön Amungens norra ände, hade man hittat järnmalm och 1726 gavs privilegium för att anlägga en stångjärnshammare på platsen. Också i sjöns andra ände inleddes järnhantering i den ort, som efter grundaren Anders Svab, än idag heter Svabensverk.

– Det här ökade förstärkningen förbi Mällångstuga, säger Göte Rösth. Det färdiga järnet drogs vintertid över sjöarna Amungen, Fläten och Mällången för vidare transport via Bollnäs och sjön Bergviken ner till Söderhamn.

– Man kan få en uppfattning om resandeströmmen av en notering från 1752 då det fanns stallar med plats för över 60 hästar på Mällångstuga. Och att så många stallplatser verkligen behövdes ibland vet vi till exempel av uppgifter om hur det gick till när Alftabönderna skulle betala sitt kronotende till Upsala Akademi. Det gjorde man i form av säd och för att transportera denna säd krävdes 60 hästforor. Första nattstoppet på den långa vägen gjorde man just i Mällångstuga.

GÖTES MORMORS MOR HAR MINNEN AV gästgiveriet innan landsvägen byggdes i slutet av 1800-talet.

– Hennes pappa var smed och hon berättade om hur förbönderna samlades i smedjan för att pokulera och säkert också supa. Smedjan fanns kvar när jag var liten och även namnet på den: Gubbatäppan.

Som framgår av artikeln om Riksdagsman Jon Eriksson, här invid, förblev Mällångstuga ett enskilt skattehemman ända till 1880 då såldes till Kopparfors-Hofors och senare till Korsnäs-Marma.

Göte har själv minnen från tiden innan vägen till Alfta byggdes.

– Jag gick i skola i Skräddrabo dit det var en dryg halvmil över isen – men när den inte bar fick jag gå 13 kilometer över skogen. Många av mina skolkamrater var inackorderade i Skräddrabo, men jag ville hem varje dag. Å andra sidan gick nog totalt inte mer än fyra år i skola.

– DET VAR OCKSÅ SPÄNNANDE om vårarna när flottarna kom och förde med sig nyheter om vad som hänt i bygden. Samma sak efter jul när alla hästkörare som skulle upp på drivningarna kom förbi.

Själv blev Göte skogen trogen i sitt yrkesval. Han blev skogvaktare i Korsnäs AB med kontor i Skräddrabo. Han lyckades också köpa tillbaka Mällångstuga och förvandla det till ett attraktivt sommarboende. Sorgligt nog brann hela fastigheten för fem år sedan helt oförklarligt.

– Vi byggde upp allt igen, berättar han. Det blev fina hus men tyvärr går ju inte den gamla atmosfären att återskapa.

Nu har sonen Johnny tagit över och håller de gamla åkermarkerna öppna med hjälp av Hälsingefär – en urgammal ras som vore värd en egen historia den också. ●

Riksdagsman Jon Eriksson räddade Alftaböndernas skog från brukets klor

Under första halvan av 1700-talet blev kolved och timmer eftertraktade handelsvaror i Hälsingland. Hyttor, masugnar och hammare etablerades bland annat i Svabensverk, Voxna och Dalfors. Det senare låg mindre än två mil från Mällångstuga och brukspatron Dahl på Dalfors kastade lystna blickar på hemmanen i Alfta södra finnskog.

AV GÖSTA EDHOLM

DAHL SKREV TILL Kommerskollegium och hävdade att skogen i själva verket var en kronoallmänning och han behövde den till "brukets understöd". Han var villig att lösa in de, som han skrev, små hemmanen och deponerade 150 riksdaler silvermynt för ädamålet.

När Alftabönderna fick kännedom om detta utsåg de riksdagsman Jon Eriksson att föra deras talan. Denne var gift med gästgivar-dottern Ella Olofsdotter från Mällångstuga, och hade alltså all anledning att engagera sig i fallet.

VID RIKSDAGEN 1752 pläderade han för Alftaböndernas sak. Jon Eriksson kunde bevisa att de aktuella fastigheterna var skattehemman, sedan länge inskrivna i jordeböckerna. Han hävdade också att bönderna var rättmätiga ägare till sina gårdar och att de måtte tillerkännas 3 000 riksdaler i ersättning för rättegångskostnaderna.

Det framgick tydligt att Patron Dahl hade duperat Kommerskollegium. Regeringen gav Alftabönderna rätt.

MEN BRUKSPATRONEN lät sig inte nedslås utan gjorde ett nytt försök. Han gick till Bergskollegium, det vill säga bruksidkarnas egen intresseorganisation, och förmådde denna att förklara de aktuella skogarna som kronoallmänning. Brukskollegium

gick på hans bluff och lät meddela att skogarna tilldelades Dalfors bruk som recognitionsskog mot en avgift av 120 daler silvermynt och 20 öre per år.

DETTA BESLUT MEDDELADES i tysthet 1765 innan utslaget till böndernas fördel hade kommit.

Jon Eriksson bestred Bergskollegiums beslut. Riksdagen kunde slutligen upphäva det med motiv att beslutet fattats utan att höra motparten.

Mycket tyder på att Jon Eriksson hade stöd av kungen under de åtta år det tog innan det slutliga avgörandet kom till Alftaböndernas förmån 1770.

Men brukspatron Dahl kunde ända inte hålla sig ifrån Alftaskogarna. Han lät där olovligt avverka 500 stora timmerträd. Tilltaget upptäcktes först och i den process som det resulterade i tillerkändes bönderna 550 kilo tackjärn som kompensation.

ETT ENVIST RYKTE SÄGER ATT en del av det järnet idag finns i järnflaggan på Alfta kyrka som vid den här tiden var under uppförande.

Men utan tvekan hade alftaböndernas rättmätigt ägda skogar kommit i Dalfors bruks ägo om inte Jon Eriksson pläderat för deras sak i riksdagen.

Exkursionen i Alfta finnskog

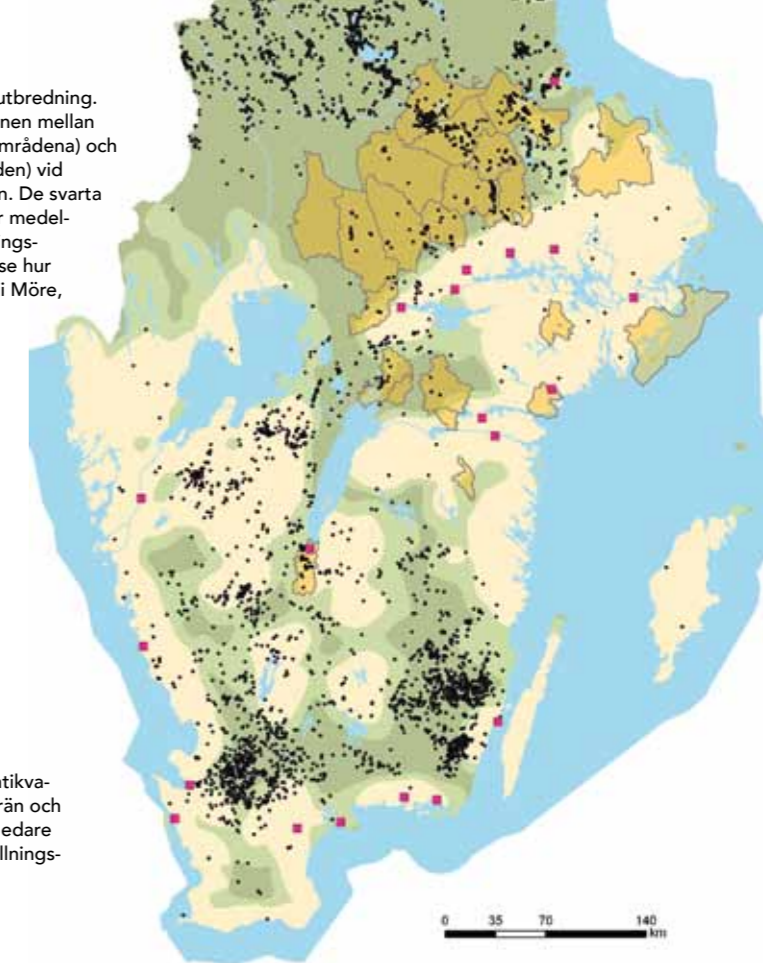
som samlade inte mindre än 60 deltagare, leddes av Gösta Edholm, före detta förvaltare i Korsnäs och lokal kontaktperson i Skogshistoriska Sällskapet. Under exkursionen besågs också en av Sveriges första maskinellt utförda planteringar. Den avslutades med ett besök vid Finnskogsmuseet i Skräddrabo där museichefen Maths Östberg bland annat berättade om en av landets största samlingar av skogsfinnska böcker och artiklar. Billerud-Korsnäs stöttade exkursionen ekonomiskt.

Bäckebo några mil från Kalmar. Häradet heter Möre och är ett av de "små land", som tillsammans med ett antal andra gav upphov till namnet Småland. I dess skogar finns mer än tusen platser där slagghögarna avslöjar medeltida järnframställning med traditionell blästerugns-teknik.

Järnhanterings utbredning. Bilden visar relationen mellan bygd (de gulvita områdena) och skog (gröna områden) vid medeltidens början. De svarta prickarna markerar medeltida järnframställningsplatser – man kan se hur frekvent de ligger i Möre, väster om Kalmar. De orangefärgade områdena visar bergslagerna som de framträder under sen medeltid.

Gert Magnusson, Riksantikvarieämbetet, var en suverän och inspirerande exkursionsledare vid de forna järnframställningsplatserna i Bäckebo.

Bäckebo i sydöstra Småland: Spännande om myrjärnshantering och medeltida skogsbruk

TEXT JAN SANDSTRÖM
FOTO HANS-JÖRAN HILDINGSSON

» **EXKURSIONEN I BÄCKEBO** hade samlat ett drygt trettiotal deltagare. Första punkten var Skäningsmåla, där det pågår en arkeologisk utgrävning av en gammal järnframställningsplats.

Utgrävningen ingår i ett forskningsprojekt om järnets roll som samhällsorgan under perioden 1150–1350. Projektet leds av Gert Magnusson, Riksantikvarieämbetet och docent i arkeologi vid Stockholms universitet. Han var också dagens exkursionsledare.

UTGRÄVNINGSPLATSEN LIGGER PÅ en liten skogklädd höjd intill en dikad myr, som sedan länge är beväxt med skog. På en cirka 500 kvadratmeter stor yta har den gamla slagghögen blottats och åtminstone för fackfolk, syns tydliga lämningar efter rostning, blästerugnar och en enkel smidesplats.

Pedagogiskt demonstrerade arkeologerna hela processkedjan. Vi fick tänka oss in i verksamheten på en medeltida skogsarbetsplats.

Arbetsstyrkan är sannolikt bofasta bönder från trakten. Malmen, hämtas från den intelligande myren. Som ett första steg fördelas den på en bädd av ved för att rostas. På så sätt avlägsnas organiskt material, svavelföreningar och kristallvatten. Den överförs sedan till enkla bälgförsedda blästerugnar.

HÄR I SKÄNINGSMÅLA BYGGDE man engångsugnar av lera ovan mark. I en sådan varvas malm och träkol. Den tänds och får brinna ett antal timmar så att järnet separeras från slaggen. Slaggen smälter och kvar på botten blir en seg, smidbar järnklump, på upp till 10 kg. Den lyfts upp med en tång, bearbetas och smids slutligen till ett ämne efter upphettning i en träkolseldad ässa.

En belåten projektledare rapporterade att årets grävningar varit mycket givande. Platsen visade spår av hela processen från malm till färdiga produkter. Bland fynden fanns en smidestång och en oxsko.

VID DEN ANDRA EXKURSIONSPUNKTEN i Eskilshult visade, Ulf Segerström, skoglig vegetationshistoria vid SLU, hur han med hjälp av sin ryska torvborr tog fram sekvenser av material från myren. Genom att analysera metallföreningar och tidsbestämma dem i torven med C14-metoden, ger torvarkivet besked om att den expansiva perioden för blästerbruket inföll under perioden 1250–1350.

Med hjälp av pollenanalyser av nyckelarter kan myren också berätta om och när det skett förändringar i markutnyttjandet. Om skogens trädslagssammansättning förändrades under den period då blästerbruket intensifierades får man anta att järnbruket kan ha påverkat skogen.

Gert och Ulf sporrade deltagarnas fantasi. Nu återstår att se om den bild av det medeltida livet i Bäckebo-trakten de fick med sig, stämmer med den rapport som väntas under nästa år. ●

Järnet – en medeltida samhällsorgan

Med ökande befolkning, allt fler kyrkobyggen och utvecklingen inom jordbruk och skeppsbyggeri ökade behovet av järn under vikingatiden och tidig medeltid. Inte minst var krigiska skäl och behovet av vapen pådrivande.

De nödvändiga råvarorna fanns på många platser i Sverige. Vissa områden hade stora förekomster av myr- och sjömalms, inte minst Småland och Skåne. Bäst lämpade var förstas trakter som Möre, där det både finns gott om skog och malmrika sjöar och myrar.

Den här trakten hade redan under 800-talet räknats som svearnas land, där det låg i det framväxande Sveriges periferi. Det bör då ha varit angeläget att säkra en gräns mot dansken och att föra "småland" med dess järntillgångar till det svenska riket.

På andra sidan denna gräns var det Skåne som fick spela rollen som Danmarks "bergslag". Att Möre tillhörde Sverige bestämdes slutgiltigt vid 1200-talets början. Under medeltiden utvecklades en "bergslag" i Möre och även i Varend. Tekniken var enkel med en blästerugn i närmaste torrbacke. Idag syns de talrika spåren av järnhanteringen i form av slagghögar. Järnet bidrog starkt till bebyggelsen expanderade, vilket tydligt framgår i 1600-talets jordböcker.

Gårdarna i de djupa skogarna låg oftast isolerat. Runt dem låg små åkrar och i den omgivande skogen bedrevs blästerbruk.

Under somrarna grävdes myrsmalm – limonit – fram ur myrarna. Skogen stod för träkol och ved. Merparten av arbetet med järnproduktionen bestod av kolning och huggning av ved till rostbäddar och blästerugnar.

Blästerugnarna krävde bara lite kapital. Bönderna har troligen samverkat lokalt och här kan finnas perspektiv på skogen som en allmänning. Många lärde sig konsten att framställa järn och tillverka åtminstone enkla föremål till husbehov. Sedan fanns det specialiserade smeder som svarade för mer avancerade produkter.

Utgående från mängden slag kan man med stöd av vissa relationstal skatta hur mycket järn som har tillverkats på den plats där slaggen hittats. Lars Kardell, som gillar att kvantifiera historiska företeelser, uppger i sitt verk "Svenskarna och skogen" tämligen modesta mängder järn och drar slutsatsen att den förhistoriska järnhanteringen inte inneburit någon större påverkan på skogen, varken regionalt eller lokalt. Nu pågående forskning kommer säkerligen räkna upp antalet järnframställningsplatser, vilket sannolikt medför att kvantiteterna skrivs upp.

En stor förändring var när hammare och bälgar började drivas av vattenkraft. Redan på 1400-talet fanns det många vattendrivna smedjor i Småland.

Sedan kom masugnarna i Bergslagen och när dessa kopplades samman med hammarna blev järnframställningen industriell – men inte i Möre. Någon järnhantering har inte bedrivits där efter 1400-talet och minnena av den bleknade bort. Det småskaliga blästerbruket fanns dock länge kvar parallellt med bergsbruket i delar av inre Svealand och Norrland.

Blästerbruk

Blästerugnar är platser för lågteknisk järnframställning. Processen innebär att man reducerar rödjord, sjö- eller myrsmalm till järn. Metoden är känd sedan förhistorisk tid. Blästring innebär att malmen hettas upp i härden genom att man blåser in luft med hjälp av en blåsbälg.

Tillgången på vatten var också viktig för bergsbruket. Den 4,6 kilometer långa kanalen mellan Tabergs gruvor och Sandsjön löste ett transportproblem samtidigt som vattenförsörjningen till de stora konsthjulen som drev gruvans läns pumpar löstes. Kanalen började byggas 1848 och kunde tas i bruk bara två år senare.

och vatten

Utan skog inget bergsbruk

Skogen, malmen och vattendragen möjliggjorde under ett par sekler en industriell utveckling som skapade välstånd och sysselsättning i bygder som dittills präglats av armod.

Om detta handlade Skogshistoriska Sällskapets exkursion vid Storbroyttan i Filipstad den 22 augusti.

TEXT OCH FOTO HARRY JOHANSSON

» **FÅRDEN GICK GENOM ETT LANDSKAP** som fortfarande visar upp spår och välbevarade lämningar från en betydelsefull industriepok i Sverige. Vid Finnshyttan informerade Bengt Olof Löf om bruket som redan vid tidigt 1700-tal började leverera gjutna turbiner ut i världen.

Gunnar Johansson, välkänd skogsprofil med sitt ursprung i Nordmark, informerade sedan om historiken i området som är starkt påverkad av både bergs- och skogsbruk. Ett företag som ända sedan 1600-talet går som en röd tråd genom det mesta är Uddeholm. Företaget styrde och ställde med det mesta i landskapet och var som på många andra bruksorter både älskat och hatat av folket för sin stora dominans i bygden.

I NORDMARKS HEMBYGDSGÅRD med dess gruvmuseum väntade förmiddagskaffet med fralla som bakats av nyinflyttad från Tyskland. Denne tillhör högsta det nya som växer fram i byn sedan en stor del av det Nordmark som fanns under gruvdriftens tid nu försvunnit.

Gunnar Johansson berättade att järnmalmsbrytningen tog sin början redan på 1300-talet

och att den nådde sin kulmen i slutet på 1700-talet i Tabergs, Nordmarkbergs och Finnsmossens gruvor. Gruvdriften upphörde 1980.

För att malmbrytningen skulle vara möjlig krävdes även ett skogsbruk som kunde leverera den ved som behövdes. Det gick åt mycket virke för att spräcka berget, för allehanda konstruktioner, för framställningen av träkol och som energikälla vid tillverkningen av järn och smide.

DET GICK SÅ LÅNGT ATT LANDSKAPET mer eller mindre avskogades och att kampen om skog och virke skapade stor osämja i bygden.

Vattendragens betydelse illustrerades väl med den återskapade stånggången. En stånggång är ett sinnrikt verk som drivs av ett stort vattenhjul vilket i sin tur driver det uppfodringsverk som lyfter upp vatten som samlas i gruvorna. Allt var sammansatt av trä i en finurlig konstruktion som kunde sträcka sig över flera kilometer. Smörjmedel var sniglar som mosades till en smet.

Att forsla malm, virke och kol var en stor utmaning och många fantasifulla projekt skapades. Ett sådant är Tabergs kanal, en vattenled

som anlades från Tabergs gruva till Sandsjön. Malmen lastades i pråmar som drogs av hästar längs kanalen och/eller människor till hyttor som kunde vara så långt bort belägna som i västra Värmland.

EXKURSIONEN AVSLUTADES VID Storbroyttan där det serverades sill-lunch. Under denna lämnades information om Skogshistoriska Sällskapet av styrelseledamoten Christer Sundquist.

Bengt Olof Löf med assistans av Bengt Stjernlöf informerar sedan gruppen under rundvandringen om Storbroyttan som var i drift från 1589 till 1920.

Ett stort arbete har utförts av en arbetsgrupp i Filipstads hembygdsförening för att hålla hyttan i skick. Den ser idag ut som när sista skiftet lämnade sin arbetsplats för 93 år sedan.

Under dagen framförde flera gånger deltagarna sitt gillande över programmet och de väl initierade exkursionsledarna. Bo-Göte Jordansson avslutade med att rikta ett stort tack till alla idéella krafter i bygden som verkar för att bevara och illustrera gamla verksamheter. ●

Dagbrottet i Nordmarksberg.

Blåsmaskinen i Storbroyttan.

Alla exkursionsdeltagarna samlade för gruppbild inne i Storbroyttan.

Sinnerstampen och vattenhjulet i Storbroyttan.

Stora mängder ved gick åt i Filipstads bergslag

Historikern Bengt Stjernlöf har beräknat hur mycket virke som gick åt i Filipstads bergslag för gruvdrift och järnframställning vid mitten av 1700-talet. Där bröts då omkring 25 000 ton malm som förvandlades till 10 000 ton tackjärn och 500 ton tackjärn.

Förutsättningar för beräkningen:

- Hälften av malmen bryts med krut och hälften med tillmakning som kräver 5 m³ ved/ton
- Förhållandet svår/lättrostad malm 50/50
- Rostning kräver 3 m³ ved/ton
- Malmen innehåller 50 procent järn
- För att tillverka 1 kubikmeter träkol krävs 3 kubikmeter ved
- För att tillverka 1 ton tackjärn krävs 15 m³ träkol
- För att tillverka 1 ton stångjärn krävs 20 m³ träkol

Årlig vedförbrukning i Filipstads bergslag

Verksamhet	Mängd ved, m ³ t
Tillmakning, 12 500 ton	62 500
Rostning, 20 000 ton malm	60 000
Tackjärn, 10 000 ton	450 000
Stångjärnsmide, 500 ton	30 000
Summa	602 500

Till detta skall läggas de stora volymer som krävdes för allehanda konstruktioner och byggnader.

Hundra år med Tärna-Stensele allmänningsskogar

Skogsbruk på 600 m höjd över havet i fjällnära skog, med ett av de lyckade exemplen i förgrunden.

TEXT **ERIK VALINGER**
OCH **HENRIK SANDSTRÖM**
FOTO **ERIK VALINGER**

Årets nordligaste exkursion genomfördes 15–16 augusti i trakten av Umnäs, Storumans kommun. Temat var Tärna-Stensele allmänningsskogs 100-åriga historia. Exkursionen leddes av nuvarande och föregående förvaltare, Anders Pettersson och Henrik Sandström samt av Gunnar Andersson som är en av Skogshistoriska Sällskapets kontaktpersoner i den här delen av landet.

EXKURSIONEN HADE TYNGDPUNKT på de förnyingsresultat som uppnått i dessa kärva fjällnära lägen. Allmänningsskogen förfogar idag över drygt 39 000 hektar produktiv skogsmark med ett totalt virkesförråd på 2,6 miljoner skogskubikmeter (m³sk). Den årliga avverkningsvolymen är 40–50 000 m³sk, vilket motsvarar ungefär hälften av den årliga tillväxten på den produktiva skogsmarken.

DE 24 DELTAGARNA KUNDE KONSTATERA att den gran som planterats utan markberedning liksom den som planterats efter markberedning på cirka 600 meter över havet för cirka 20 år sedan klarat sig bra. Diskussionen på plats rörde hur kommande åtgärder, som röjning, gallring och kalhyggesfria metoder skulle kunna utföras så att det fina förnyingsresultatet utnyttjas vidare och att den biologiska mångfalden behålls.

Under eftermiddagen jämfördes granförnyingsresultaten med en tallplantering som gjordes

för 59 år sedan och en som utfördes på 2000-talet. Tallbeståndet från 1954 var gallrat en gång och gödslat för tre år sedan. Beståndet, beläget på 400-metersnivån hade hittills under omloppstiden producerat 237 m³sk/ha (cirka 4 m³sk/ha, år), vilket måste betraktas som ett mycket bra resultat.

SOM SISTA PUNKT SÅG VI ett helt raserat ungsogsbestånd i närheten av sjön Storuman. Här hade älgarna uppehållit sig under flera vintrar och ätit upp barr och kvistar på nästan samtliga tallar så att det mesta av förnyringen gått om intet. Livliga diskussioner uppstod om hur man bäst kan komma till rätta med skadorna. Deltagarna hade erfarenheter från andra liknande svårt älgbetade lokaler i landet där man lyckats i sina strävanden att minska skadorna, till exempel från Furudal i Rättviks kommun. Det föranledde gott om goda förslag på lösningar, varav vinterjakt på de älgar som befinner sig på platsen vintertid var det mest radikala.

Exkursjonsledare Anders Pettersson presenterar data för det 59 åriga tallbeståndet i Gardsjölidén.

Älgskadeproblematiken belystes ingående på den sista exkursjonspunkten.

UNDER PRESENTATIONEN den första kvällen talade Allmänningsskogens förvaltare Anders Pettersson om positiva och negativa inslag i sitt arbete i Västerbottens inland. Av det negativa kunde vi själva bevitna ovan nämnda älgbetningsproblematik och också förstå svårigheten med att rekrytera personal för skogsvårdsarbete till Västerbottens inland. Emellertid blev det som Anders beskrev, som mest positivt med sitt arbete; stor areal bra skogsmark och en stor andel lyckade förnyringar, minst lika tydligt för oss. Förutom de intressanta exemplen på arbetet vid en Allmänningsskog bjöds deltagarna även på lunch av Norra skogsägarna under dagen. ●

Mer om allmänningsskogar

För den som vill fördjupa sig ytterligare i allmänningsskogarnas historia och hur de fungerar idag så kan vi hänvisa till följande:

De svenska allmänningsskogarna – en framgångssaga?

Lidestav, G., Holmgren, E. & Keskitalo, C. SLU, Fakta Skog Nr 1 2010

Skogsbruk i fjällkanten.

Tärna-Stensele Allmänningsskog
S:son-Wigren, C. & Sandström, H. Ord & Visor. Skellefteå, 2001

Skogen vi ärvde.

Sorsele Övre Allmänningsskog
S:son-Wigren, C. & Sandström, H. Ord & Visor. Skellefteå, 2001

Allmänningsskogar

En allmänningsskog är ett område som avsatts vid storskiftet i Dalarnas och Gävleborgs län och vid avvittringen i Västerbottens och Norrbottens län. Det inrättades 33 allmänningsskogar i dessa fyra län mellan åren 1861 och 1918.

Allmänningsskogar bildades av flera orsaker; för att stärka nybyggarnas och statens ekonomi och för att förbättra skogstillståndet. Ett annat skäl var att förhindra att skogsbolagen köpte upp den privata skogen.

Allmänningsskogen tillhör de fastighetsägare som då skiftet eller avvittringen genomfördes ägde de berörda fastigheterna.

Allmänningsskogarna förvaltas av en styrelse som väljs av delägarna. Förvaltningen av vissa inkomster av skogen kan även ske genom en vald ekonominämnd.

Ledamöterna i en allmänningsstyrelse eller ekonominämnd ska enligt lag om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna vara svenska medborgare som bor i Sverige, om inte länsstyrelsen för särskilt fall medger något annat.

Det är idag stora regionala skillnader hur allmänningsskogarna styrs och hur de motsvarar de krav som finns i lagen. Skillnaderna beror till stor del på hur de styrts fram till idag och hur de kommit till lokalt.

Avkastningen till delägarna från allmänningsskogarna kan vara i form av pengar eller naturaförmåner. Den kan utgöra ersättning för till exempel om avyttring eller expropriation av mark, eller ersättning för skada eller intrång. Avkastningen kan användas eller fonderas för de fastigheter som är delaktiga i allmänningsskogen.

Allmänningsskogens verksamhet regleras förutom via lagen också av ett reglemente om styrelsernas arbete och sammansättning.

Tärna-Stensele allmänningsskog

Under åren 1922–1939 bestod styrelsen i Tärna-Stensele allmänningsskog av tre personer. Från 1940 och till idag så är det fem personer i styrelsen. Styrelsen utses av stämman och skall till 3/5 bestå av folk från gamla Tärna kommun.

Stämmor hålls enligt stadgan två gånger per år. Vid "vinterstämman" behandlas i huvudsak budget, utdelning av avkastning och val. Vid stämman äger alla delägare rätt att delta och rösta.

Allmänningen stod under "skogstatens vård och förvaltning mellan 1922 och 1939. Det innebar att Kungliga Domänstyrelsen ansvarade för förvaltningen av skogen och att de sköttes på samma sätt som Domänverkets egna skogar. Under dessa år var skogsskötseln extensiv och endast exploaterande. Mellan 1940 och 1954 skötte skogsvårdsstyrelsen bevakningen av skogen och först 1954 blev allmänningen "myndig".

Allmänningsskogarna inordnades 1952 under skogsvårdslagen. Tärna-Stensele allmänningsskog gick därefter i spetsen för att i de kärva klimatlägen som dominerar dess skogar, utveckla ett ståndortsanpassat skogsbruk med trakthyggen som den dominerande avverkningsformen. Detta begränsade uppkomsten av så kallade restskogar.

Lars Kardell berättar om de otaliga odlingsrösenas historia i gränstrakterna mellan Halland och Småland.

Mästocka ljunghed, ett drygt 70 hektar stort naturreservat, hålls öppet genom regelbunden bränning och bete.

Kronprins Gustaf Adolf besökte 1929 Vrårtrakten och planerade då en ek framför Jägarhyddan som på den tiden var skogsvaktarens tjänstebostad.

Hans Frej, tidigare Skogssällskapets distriktschef, delade med sig av sina kunskaper om Vrårbygdens skogshistoria och skogsbruk.

Kardell i högform i det forna hedlandskapet

Det bjöds på närmast perfekt exkursionsväder under ljunghedsexkursionen den 21 augusti i Vrår – inte för varmt, inte för kallt och lagom med sol. Hela 70 personer, flertalet medlemmar i Skogshistoriska Sällskapet, hade anmält sig sannolikt lockade av att professor emeritus Lars Kardell, var dagens huvudaktör.

TEXT HANS-JÖRAN HILDINGSSON
FOTO ROGER ANDERSSON

TIDIGARE DISTRIKTSCHEFEN på Skogssällskapet Hans Frej, numera pensionär, bistod under dagen med fakta kring jägarhyddan och den lokala plantskolan i Vrår. Han berättade också om det första friluftsfängelset i Singeshult, den högsta punkten Hunsberget och initiativet till naturreservatet Mästocka ljunghed.

Ett synnerligen gediget marknadsföringsarbete hade föregått exkursionen genom att Lars Kardell under 2012, i samband med Skogssällskapets 100-årsjubileum, utkom med boken Ljungheden i Vrår socken och Skogssällskapet. Boken ingår som rapport nr 114 i den rapportserie som Institutionen för skoglig landskapsvård vid SLU ger ut. Och inte nog med det, en vecka innan exkursionen återut-sändes P1-programmet Vetandets värld där Lars Kardell intervjuades av Tomas Lindberg om ljunghedens historia.

MEDELST INHYRDA BUSSAR, sponsrade av Stiftelsen Skogssällskapet, förflyttades deltagarna till ett antal platser i trakterna av det lilla samhället Vrår mellan Halmstad och Ljungby, för att ur olika aspekter få mer insyn i historien kring ljunghedarnas utbredning för hundra år sedan och mer. Vrår socken av-vattnas av Krokån som längre söderut mynnar ut i Lagan. Innan den stora regleringen av Krokån gjordes för ett sekel sedan svämmade ån alltid över på vårarna och dränkte åker- och ängsmarker.

– Det var behovet av nödhjälpsarbeten som gjorde att åns vattennivå år 1916 kunde regleras, berättade Lars Kardell. Med stats-makternas ekonomiska hjälp genomfördes under fem års tid drygt 280 000 dagsverken för att reglera ån, sätta skogsplantor på ljunghedarna och dika mossar. Det var ett gigan-

tiskt projekt som resulterade i att 4 000 hektar tidigare ofruktbar ljunghed kunde förvandlas till skogsmark.

FÖR ATT FÅ LITE KÄNSLA FÖR hur det forna ljungheds-landskapet kunde te sig avslutades exkursionen på ljungheden i Mästocka, ett naturreservat förvalt av Västkuststiftelsen.

Ljunghedskulturen ledde på sin tid till stort armod i landskapet. Det var fattigt och eländigt, vilket följande citat ger en antydning om:

”I denna öken ha höst- och vinterstormarna en bred tummelplats för sin vilda lek. Vinande och tjutande farade fram över vidderna, hindrade av ingenting. Moln av yrande snö förmörkade vinterdagen. Och när natten faller på, blir det bitande kallt därute. Då låter stormen likt ett dånande ackompanjemang till ugglans och rävens skrik i klyftorna. Och alltid – såväl under sommarens härligaste dagar och ljumma nätter, som när vinterhim-meln stjärnor skimra i snöns kristaller, eller då solen gjuter floder av ljus över det vita svepningstäcket – alltid behåller ödemarken sin dystra prägel”.

Detta anfördes av kommunfullmäktiges ordförande K J Shultz i Breared år 1919 och återfinns i artikeln ”Ljungheden – en ekologisk katastrof” av Lars Kardell och intagen i Västra Sveriges Skogsvårdsförbunds års-skrift 1990.

Stort tack till Lars Kardell och Hans Frej för en rakt igenom härlig exkursionsdag! ●

Den Gamla Bilden

Det är tidig vår något av åren runt 1950. Snön har försvunnit men björkarna är ännu inte utslagna. De bägge männen är i full färd med att lasta timmer. Och inte vilket timmer som helst. Det är omöjligt att bestämma diametern på stockarna exakt, men någonstans mellan 60 och 70 centimeter bör den vara.

TEXT **LARS KLINGSTRÖM**

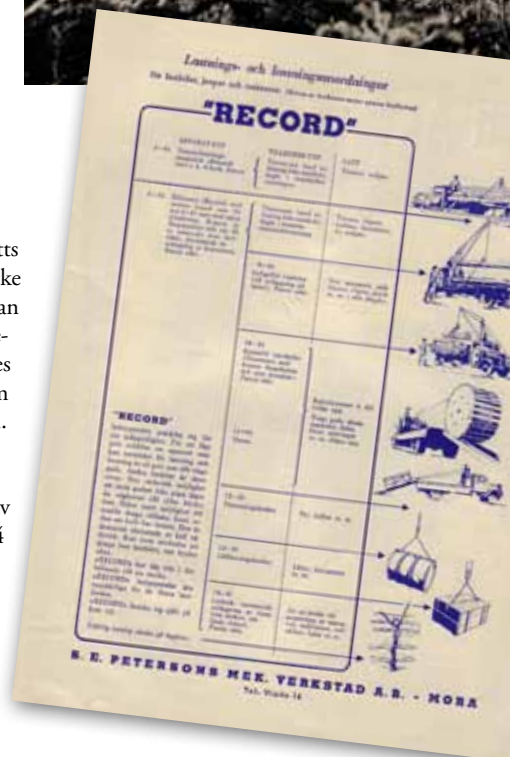
» **IDAG SKULLE TRÄD AV** den kalibern inte ha fått avverkas utan istället getts status av naturvärdesträd, eller kanske rentav blivit fridlysta. Men så var det ju nästan ett halvt sekel innan naturvårdstänket fått genomslag i de svenska skogarna och då gladdes man istället odelat åt det värdefulla virke som bjässar av det här slaget kunde förvandlas till.

Lastningen görs med lastningsapparaten Record, tillverkad av S. E. Petterssons Mek. Verkstad i Mora. Record var en innovation av stora mått när den lanserades i början av 1940-talet. Otaliga ryggar hade då slitits ut i förtid då tunga stockar skulle lastas om i skogen. Men man kan fundera över hur de här stockarna hade hamnat på avlägget där de nu hämtas. Helt säkert är att de körts fram med häst från avverkningsplatsen – och där fanns knappast någon lastningsapparat av Records kaliber när stockarna skulle baxas upp på släden.

Man kan också fundera över arbetsmiljön för de båda männen. Han på marken som balanserar stocken står utan tvekan utsatt till,

Foto: SUU:s historiska bildarkiv

stocken är ju fäst med bara en enda vajer. Och att stå på hyttaket utan annat stöd än kranens manöverdon skulle knappast accepteras idag.

Lastbilmärket är svårt att bestämma. För-

Annonsen från slutet av 1940-talet redogör för möjligheterna med lastnings- och lossningsanordningen Record.

stabudet går till Volvo, tätt följd av Scania-Vabis. Men det kan också vara en Bedford eller Chevrolet, varav ett betydande antal efter kriget hamnade i Sverige via de allierades surplusförråd.

S.E. Petterssons mekaniska verkstad, bytte så småningom namn till Sepson och flyttade till Vansbro. Det är idag en av världens ledande tillverkare av fordonsmonterade vinchar.

Ursprunget till företaget, smeden Sars Erik Pettersson, etablerade det år 1900 i Mora där han var känd som en både skicklig smed och innovatör av klass. Redan från början tillverkade han verktyg som underlättade den tunga hanteringen av virke i skogen. ●

Ett stort tack till Ture Hennersson, Skogsmuseet i Lycksele för värdefull hjälp i sökandet efter fakta om bilden.